

Јелена Средановић

ГРАФИКА ВАН УТРТИХ ПУТЕВА

(Richard Noyce, *Printmaking Off the Beaten Track*.
London: Bloomsbury Publishing Plc, 2013)

Графика ван утртих путева је најновија књига британског аутора Ричарда Нојса (Richard Noyce) у којој он наставља своје континуирано истраживање на пољу савремене графике, након успеха и реиздања његових претходних књига. Ричард Нојс је познат у свету уметности. Редовно пише и говори о визуелној уметности. Објављује текстове и прегледе у британским и европским магазинима. Написао је књиге о савременој графици и сликарству, међу којима су две врло успешне књиге *Графика на ивици* (*Printmaking at the Edge*, A&C Black, 2006) и *Криптична маса – Графика иза ивице*. Често је присутан као члан жирија на бројним међународним изложбама. Од 2003. до 2009. године је председавао жиријем за доделу награда Међународног тријенала графике у Кракову, једне од најреферентнијих изложби на међународној графичкој сцени. Наша стручна јавност је 2009. године имала прилику да упозна Ричарда Нојса и прати његово излагање на стручном симпозијуму „Графика на ивици – Графика и њена гранична подручја у 21. веку“, који је одржан у организацији Графичког колектива поводом 60 година рада овог удружења и истоимене галерије. У својим књигама и излагањима на међународним симпозијумима указује на сталан проблем како графика није третирана како заслужује и запостављену позицију графичара у савременој уметности.

У *Графици ван утртих путева* Ричард Нојс приказује различите праксе уметника који су свој рад развијали у специфичном социокултурном и друштвенополитичком контексту и истражује уметност графике изван познатих центара уметности. Његови путеви и интересовања покривају уметност која потиче из најразличитијих регија, од Блиског истока, Индије, Пакистана, Непала, до источног Медитерана, југоисточне Европе и Балкана. Неке од укључених земаља имају дугу традицију графике и богату савремену графичку сцену, али неке су нажалост недовољно познате, ретко да су икада укључене на међународним смотрема или у уметничким журналима. Књига се бави уметношћу и уметницима ван познатих уметничких центара, али истовремено и различитостима уметничких пракси тј. различитим аспектима скретања са утртих путева.

Садржај књиге је резултат ауторовог вишегодишњег истраживања, брижљивог прикупљања материјала и разговора са уметницима које је пратио на међународним изложбама, својим студијским путовањима и стручним симпозијумима посвећеним теми савремене графике. Посебно је интересантна чињеница да књига не садржи ниједну библиографску референцу. Како аутор истиче у предговору, сва навођења у књизи потичу из директне кореспонденције аутора и уметника, осим ако није другачије наведено. Аутор у књизи користи директне реченице уметника, њихове намере и промишљања чиме читаоцу додатно приближава рад уметника.

СВЕТЛА КОМОРА

Књига *Графика ван утртих путева* има 176. страница, подељена је у два дела и 8 поглавља (Део 1: контексти, увод, путовања и дестинације, конфликти и резолуције, дијаспора и егзил. Део 2: Парцијални атлас света графике). Сваки од 54 представљена уметника је заступљен на две или три странице. Поред текстова о раду уметника књига обилује врло квалитетним репродукцијама њихових радова. Књигу карактерише добра организација, структурисаност текстова као и јасноћа језика писања аутора.

Графика ван утртих путева

Можемо ли посматрати уметничко дело изван контекста у којем је оно настало? Како специфична друштвено-политичка догађања и осетљиви тренуци могу утицати на уметност? Како уметници реагују на та догађања и која средства изражавања употребљавају да одговоре на њих? Да ли уметност има могућности да промени или утиче на околности у којима је настајала? Може ли уметник у земљи која се бори са тренутним социјалним и политичким проблемима утицати на свест људи? Ово су питања која нам се намећу док читамо књигу *Графика ван утртих путева*.

Анализирајући факторе и околности које су утицале на савремену графику у регионима који су обухваћени књигом, аутор представља свој избор 54 уметника из 24 земље. Већина земаља које су заступљене у књизи су места где су постојали или још увек трају конфликти, грађански или међународни ратови. Међу уметницима који су представљени у књизи има оних који и даље живе у земљама у којима су рођени и других који су због политичких или личних разлога одлучили да живе на другом месту. Конфликт је константан у међународним и националним политикама током миленијума и утицај тих конфликта се може пратити у визуелним уметностима у земљама које су у њих укључене. Књига садржи текстове у којима аутор пише о земљама и регионима одакле уметници долазе и анализира контекст у којем они стварају. Неке од земаља о којима говори у својој књизи, као што су Пакистан и Иран, Нојс није био у могућности да посети. О тим земљама о којима није имао довољно личних сазнања аутор је уметницима постављао серију питања да би разумео контекст у којем су стварали. Одговоре на ова питања он излаже у виду анонимних коментара и сматра да они нису, нити морају бити дефинитивни. Једно од питања које аутор поставља уметницима је „Да ли је уметност критички везана за ситуацију у Ирану несумњиво политички или социјално критичка или има ли некритичка уметност било каквог кредибилитета у земљи која се бори са тренутним социјалним и политичким проблемима?“ Одговарајући на ово питање један од уметника је изразио став да је он заинтересован за уметност која не избегава политичке догађаје, јер како даље наводи, у Ирану све је политичко, држава има регулативе за све сфере живота. Други одговор на исто питање био је да је рад сваког професионалног иранског уметника без обзира где живи неизбежно политичан због константних и интензивних негативних тензија између Ирана и других земаља: „Бити уметник је већ само по себи социјално критички посао, било да радите друштвено ангажовану уметност или нешто друго.“

У низу текстова посвећених уметницима о којима пише аутор примећује да уметници на различите начине реагују на доживљене конфликти и то може варирати од

екстремног протеста до неких суптилнијих начина реакције. Исто тако, може се приметити да уметници који долазе из једне исте земље или региона реагују на различите начине и различитим средствима на исте догађаје. Али, како Нојс истиче, јасно је да је њихов рад постао важно средство да се одговори на догађаје који су умногоме утицали на њихов живот.

Наслови радова приказаних у књизи речито говоре о томе шта је занимало уметнике: *Нишња није као што изгледа* (*Nothing is What it Seems*), *Споменберџ* (*Spomenberg*), *Уметник може бити...* (*The Artist can be...*), *Дилема 5 Где је боље живети?* (*Dilemma 5 Where is better to live?*), *Из циклуса Слобога; Суочавање са зигом* (*From the Freedom series: Protest, Facing the Wall*), *Зајвор назван Иран* (*A prison called Iran*); *Запамћена места* (*Remembered places*), *Рођен у СССР* (*Born in USSR*).

Нојс у књизи износи став румунског уметника молдавског порекла Валерија Шиауа (*Valeriu Schiau*) где он каже да су његове теме повезане са личним доживљајем и свим оним што је рефлектовано од окружења у којем живи. Као особа која је живела у тоталитарном режиму до 1989. године, уметник у свом раду користи слике мале деце које репрезентују лични однос уметника са болним и трагичним догађајима из историје његове земље Молдавије, када је много људи и мале деце страдало за време Стаљинове владавине. *Небо икада тако плаво*, назив једне од графика које Нојс приказује у књизи, је рад либанског уметника Алфреда Тарација (*Alfred Tarazi*), који као подлогу користи разгледнице из очеве архиве, које приказују идиличан пејзаж и чисто плаво небо, на којем колажира црно-беле слике призора из рата. Он ове догађаје не смешта у одређено место, они се могу догодити било где, јер нажалост ове слике свакодневно можемо видети на вестима. Документаристички приступ Нојс коментарише у раду уметнице из Палестине Александре Хандал, која у свом раду мапира лични доживљај Јерусалима кроз белешке, скице, фотографије из личне архиве и прикупљене фотографије, скице које је добила од других људи док је радила на овом пројекту. Спајајући пуно слика које су део личне меморије и колективног сећања, преклапањем текста и слике текста она гради једну велику слику изазивајући код посматрача богат визуелни и интелектуални доживљај.

Како аутор пише у предговору, књига нема тежњу да прикаже све радове земаља „ван утртих путева“, нити све технике, и избор уметника је углавном његов лични субјективан избор. Када пише о уметнику и његовом раду Нојс приступа томе с више аспеката. Он анализира околности у којима су ти уметници стварали, пише о њиховом образовању, утицајима, путовањима, помиње неке догађаје из њихове личне историје који су могли утицати на њихов рад, износи њихова промишљања и ставове, њихов однос према уметности графике и избору уметничког поступка за изражавање своје уметности. Поред ових аспеката, он анализира њихове радове откривајући у њима могућности више нивоа читања. Овај приступ је утолико оправданији имајући у виду намеру аутора да читаоцу приближи комплексну слику уметника и његовог рада и да га подстакне на разумевање стваралачког процеса.

Ричард Нојс је критичар који је највећи део свог рада посветио праћењу, истраживању и афирмацији медија графике. Своју веру у будућност графике исказује убедљивим ставовима и залагањем за графику и њено позиционирање у оквиру глобалне умет-

ничке сцене. Он у књизи износи став да је графика интегрални део савремене уметности, а не нешто друго.

У књизи *Графика ван уџрџих љуџева* Нојс подсећа да је графика одиграла важну улогу у развоју визуелних уметности у многим земљама и културама и да су најраније форме визуелних уметности и комуникације везане за графику. Он указује на велику разноврсност графике и могућности израза приказујући радове уметника у којима је препознао репрезентативне представнике. Ова сведена селекција уметника доказује да је међународна графичка сцена веома жива и да се континуирано развија и мења.

Нојс констатује да се данас, у доба превласти дигиталне слике, шире подручја графике и стварања радова који осцилирају на граници различитих медија, али и даље егзистирају старе традиционалне технике које нису нестале. У вези с тим, он у књизи представља уметнике који су средство за изражавање своје поетике и уметности пронашли у традиционалним техникама бакрописа, акватинте, суве игле, мецотинте и бакрореза: Нан Мулдер Рагини Упадвај (*Ragini Upadhyay*), Тензин Дорџи (*Tenzin Dorji*), Џил и Моти (*Gil & Moti*), Асли Туркели, Константин Калинович (*Konstantin Kalynovych*), Олег Денисенко (*Oleg Denysenko*), Александер Григоријев (*Alexandr Grigoriev*), Јури Јаковенко, Ирене Фурлан, Кристофер Новицки (*Christopher Nowicki*). Иако најстарији од свих графичких техника, дрворез по наводима Нојса доживљава поновно откривање у савременој графици и изазива стваралачки импулс у раду многих уметника. У књизи су представљени фантастични дрворези Ану Вертанен (*Annu Vertanen*), Јухари Саида, Ендија Пошковића, Шамсе Ал Омаира (*Shamsa Al Omaira*), Орит Хофши (*Orit Hofshi*), Ортанза Морару (*Ortansa Moraru*), Сузане Фантанариу (*Suzana Fântânariu*) и Петера Лазарова.

Нојс дели уверење да су графичари данас у јединственој ситуацији јер су им доступне најновије технологије стварања дигиталне слике као и вековима старе технике за ручну израду графика. Он наводи да без обзира на полемике о појави и употреби нових технологија у графици, данас на међународним изложбама можемо видети да су оба поменута приступа у потпуности легитимна, да равноправно стоје један поред другог и да могу постојати у комбинацији један са другим. Ричард Нојс припада групи теоретичара који негују овај флексибилнији приступ уметности графике, што се огледа у широком спектру уметничких поступака који су заступљени у књизи од стриктно традиционалних форми и приступа графици до новијих начина штампе. Међу уметнике који су средство израза проналази подједнако у старим, традиционалним графичким техникама као и у експериментисању са новим могућностима медија, прожимајући старо и ново, Нојс издваја радове Јелене Милесић и Александра Леке Младеновића. Експериментисање са различитим материјалима и њихово супротстављање је део уметничке праксе хрватске уметнице Карен Оремуш, која отискује своје сито штампе на слојевима пчелињег воска и дрвету стварајући графичке објекте. Нојс налази корелације између форме палимпсеста и овог њеног уметничког поступка грађења слике наливањем слојева воска на слој воска где се налази отисак. Како је восак провидан, на површини се назире сви они слојеви и отисци који су испод последњег површинског слоја. У групи уметника за које је експеримент кључна реч која објашњава њихов стваралачки процес Нојс издваја и рад уметнице из Малезије Ким Нг (*Kim Ng*) која у својим радовима међусобно комбинује технике сито штампе, трансфер штампе,

колаж, дигиталну штампу и цртеж оловком, што резултира вишеслојношћу композиције. Став да је експериментисање један од најважнијих аспеката уметничке креације он потврђује у раду већ поменутог румунског уметника Валери Шиауа. Аутор наводи реченице уметника у којима он каже да користи једноставну технику линореза коју уместо на папир отискује на различитим подлогама, готовим предметима и на људском телу.

Поједини уметници који су представљени у књизи уводе простор, видео, пројекцију и отисак као саставне елементе рада и њиховим међуодносом креирају графичке инсталације. Аутор наводи пример јапанске уметнице Јоко Хатори (*Yoko Hattori*) која креира врло сложене инсталације коју чине отисци дигиталне штампе, цемента, свиле, полиестера и видео-рада као саставних елемената у перципирању и доживљавању графичког дела. Такође, издваја графичке инсталације великих димензија уметника из Малезије Зулкифли Јусуфа (*Zulkifli Yusoff*).

Због флексибилности и разноликости техничких могућности израза којима може бити преведена у друге форме, многи уметници у свом раду користе фотографију кроз различите уметничке поступке. Нојс представља фотогравуре уметнице Лије Талмор (*Lihie Talmor*), Жељка Шкрбића и Ирем Севгор (*Irem Sevgör*).

У групи уметника који користе могућности нових технологија како би представили своје идеје, Нојс представља радове Дејвида Алесворта (*David Alesworth*), Мехрен Муртазе (*Mehreen Murtaza*), Парастоу Фороухар (*Parastou Forouhar*), Зорана Тодовића, Лидије Богдановић и Ане Цех (*Anna Ceeh*). Уметница из Пакистана Хума Муљи (*Huma Mulji*) комбинује дигиталну штампу са ласерски сеченим слојем акрила како би представила призоре напуштених урбаних пејзаже као што је у њеном раду „Када су дечаци излазили напоље да се играју“. Занимљивим сматра и рад уметнице из Саудијске Арабије, која ради графике необичним поступком снимања дигиталних слика. Њена техника коју она назива скенографија укључује коришћење скенера А4 формата којим скенира предмете и затим ове многоструке скениране слике спаја и склапа у целине како би креирала радове великих формата.

Поред других земаља, у књизи су представљени уметници из Србије: Ана Милосављевић, Александар Младеновић Лека, Лидија Богдановић, Жељко Шкрбић и Зоран Тодовић, те је ова књига од значаја како за домаћу стручну јавност тако и за нашу уметничку сцену јер може пружити увид у стваралаштво наших уметника у међународним оквирима.

Књига је богат извор сазнања и открива иновативне и узбудљиве праксе уметника из разних делова света, изазивајући наше разумевање значења и форми израза у графици, и њихово место у савременој визуелној уметности. Кроз радове уметника представљених у овој књизи, књига *Графика ван ујирџих џуџева* пружа увид у најразличитије креативне праксе уметника и може бити од помоћи другим уметницима у упознавању могућих стратегија рада и отворити нова питања и теме за истраживање. Такође, ова књига ће задовољити интересовања читаоца, уметника, графичара, студената и љубитеља уметности о графичкој уметности ван утртих путева.